

*Катерина Сітайло,
студентка IV курсу
факультету іноземних мов
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

ВПЛИВ БІЛІНГВІЗМУ НА РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАЦІОНАЛЬНИХ МОВНИХ КАРТИН

У сучасному суспільстві національна мова є не лише способом вираження навколишнього світу певним етносом, свідченням його неповторності, а й засобом формування національної мовної картини, яка відображає навколишню дійсність, мораль, менталітет, національний характер, і формує носіїв мови. Монолінгвальна модель представлення світу є найбільш поширеною і вивченою в сучасному мовознавстві. Проте, необхідно враховувати реальне різноманіття форм існування і змішання етносів, взаємодії мов етнічного, міжнаціонального і міжнародного спілкування, яке може бути представлено бі- або полілінгвальною моделлю мовної картини світу.

Існування білінгвальних і полілінгвальних держав, процеси глобалізації і, як наслідок, – розвиток штучного білінгвізму, перетворили зазначений феномен у досить розповсюджене явище нашого часу. Тому, метою цієї публікації є з'ясування сутності білінгвізму як соціолінгвістичної проблеми та розкриття особливостей розвитку національно-мовних картин під його впливом.

Білінгвізм розглядається як форма існування і розвитку мови, і займає вагомe місце в теорії мовознавства. Проблема двомовності і багатомовності в різних проявах досліджується як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі (Л. С. Виготський, О. Р. Лурія, Л. В. Щерба; Є. М. Верещагін, Ю. А. Жлуктенко, В. Ю. Розенцвейг, У. Вайнрайх, Е. Пілл і У. Ламбер (Peal, Elizabeth, & Lambert, Wallace E.) та ін.).

Як правило, він [білінгвізм] виникає там, де розвиваються мовні контакти, і виникає комунікація. На сучасному етапі особливу актуальність набули проблеми потреби міжнаціонального спілкування, що сприяли збільшенню масштабу поширення білінгвізму. Разом з тим гостро постали проблеми дискримінації та витіснення мов малих народів. У зв'язку з асиміляцією нечисленних етнічних груп у ХХ столітті помітно посилюється процес зникнення мов з лінгвістичної карти світу. Можливість збереження корінних мов дає тільки білінгвізм нечисленних народів, які для різних цілей спілкування поряд з рідною мовою можуть використовувати мову-посередника [1].

Враховуючи варіативність поглядів на природу двомовності, виникли різні класифікації цього явища. Так, Л. В. Щерба під даним поняттям розумів здатність тих чи інших груп населення висловлюватися двома мовами [6, с. 37–52]. Це передбачало належати одночасно до двох різних угруповань, тобто в сім'ї вживається одна мова, в громадських колах – інша. У цьому випадку двомовність називалася чистою. Коли ж люди постійно переходять від однієї мови до іншої і змішують їх, не помічаючи того, яку мову вони в кожному даному випадку вживають, говорять про змішану двомовність. Опираючись на дану класифікацію виділили поняття природного (побутового) і штучного (навчального) білінгвізму (двомовності) [3, с. 2].

Внаслідок впливу різномовного оточення виникає природний білінгвізм; штучний же формується в процесі навчання (О. О. Залевська, Л. І. Медведєва, Є. М. Верещагін, А. Є. Карлінський, Г. М. Вишневська, Є. К. Чернічкіна та ін.).

Природний білінгвізм виникає у ранньому дитинстві в силу природного занурення в іншомовне середовище. У свою чергу, оволодіння другою мовою включає людину у соціокультурний контекст розвитку свідомості. В основі різнокультурних фонових знань лежить когнітивна пресупозиція, що є національно-специфічним індикатором міжкультурної комунікації [2, с. 45–62].

Когнітивна свідомість не тотожна мовній. Незважаючи на те, що у загальній мовній картині світу відзначаються однакові для носіїв різних мов значення, національні мовні картини відрізняються великою специфікою. При засвоєнні другої мови, відбувається інтерференція картин світу – як загальних, так і мовних [4, с. 100–124].

Іншомовний матеріал вписується в сенс-утворюючий контекст рідної мови. «Основним механізмом формування свідомості білінгва є психологічний механізм сенс-утворення, що передбачає зіткнення смислів, яке відбувається при зустрічі носія внутрішнього смислового світу з іншими смисловими світами» [5, с. 70].

Людина, у якої картина світу спочатку сформована рідною мовою, стикається з тим, що інша мова передає реальність інакше, іншими категоріями і концептами. Отже, при освоєнні другої мови безумовно відбуваються зміни у мовній свідомості людини, у білінгвів з'являється більш ніж один лінгвістичний образ кожного з предметів дійсності, утворюється більш ніж одна мовна картина світу [3, с. 2].

З іншого боку, в результаті неминучої взаємодії і взаємовпливу двох мов, мовна картина світу піддається якісним змінам. Інакше кажучи, мовний досвід білінгва стає багатшим в два рази.

Як вважають більшість лінгвістів, відмінності в інтерпретації мовної картини світу найбільш яскраво проявляються в лексичній системі мови

[2, с. 55–61]. За деякими словами ховаються такі унікальні поняття національного світосприйняття, яким взагалі важко підібрати точні еквіваленти в інших мовах. Вчені виділяють в якості одного з ключових поняття «концепт», яке сприяє формуванню уявлення про дійсність, що оточує носія мови. Репрезентацією концепту виступає слово (лексема). Слово як концепт є фрагментом реальності, яке, пройшовши через свідомість людини, набуває специфічних рис, властивих певній національній свідомості, зумовленій культурою цього народу [6, ст. 116–123].

Досліджуючи явище штучного білінгвізму, ми дізналися, що оволодіння нерідною мовою пов'язане з перебудовою імпліцитної картини світу суб'єкта: зміною конотативного значення об'єктів за рахунок прив'язування до нього нових емоційно насичених образів; формуванням загального емоційного настрою світовідчуття; категоризацією загальних контурів, сформованих у свідомості концептуального образу світу; перебудовою категоріальної структури індивідуальної свідомості, форм упорядкування об'єктів навколишньої соціальної дійсності.

Саме тому вивчення другої (іноземної) мови можливе лише через призму національної культури, коли одночасно засвоюється образ світу, властивий відповідному народу. Т. К. Цветкова зазначає, що при освоєнні другої мови відбуваються зміни мовної свідомості, сформованого на базі рідної мови. У такому випадку, результатом цього вивчення стає утворення так званої гібридної структури, що вміщає в себе дві знакові системи. При цьому більш пізня знакова система вбудовується у вже існуючу мовну свідомість індивіда [5, с. 72].

Крім того, засвоєння нової мовної системи впливає і на загальну картину світу в когнітивній сфері [5, с. 74]. Розвиток комунікативної свідомості штучного білінгва супроводжується розширенням його когнітивного простору. Так, зовнішні впливи (в ході вивчення мови) стимулюють динамічні внутрішні когнітивні процеси. У штучного білінгва утворюється досить гнучкий когнітивний простір: мовна картина світу власної мови доповнюється новими ксеноконцептами, а також новоутвореннями у вигляді інтегрованих когнітивних структур [5, с. 77].

Тому, враховуючи той факт, що вивчення другої мови безпосередньо впливає на свідомість суб'єкта, ми дійшли висновку, що іншомовної свідомості в чистому вигляді не існує, а при формуванні білінгвальної свідомості «дві національно-мовні картини світу співіснують, перебуваючи в деяких взаєминах» [5, с. 79]. Найбільш суттєвим прикладом такого впливу білінгвізму на розвиток національно-мовних картин світу є факт існування такого явища як суржик, що передбачає змішання елементів двох або більше мов, об'єднаних штучно.

Підводячи підсумок варто зазначити, що, двомовність може як позитивно, так і негативно впливати на розвиток національних мовних

картин світу залежно від багатьох обставин засвоєння другої мови. Людина, яка розмовляє двома або більше мовами, часто певним чином ототожнює себе з більш ніж однією культурою. Вона постійно стає свідком та учасником міжкультурного спілкування, оскільки органічно переходить з однієї мови на іншу, в залежності від її соціального становища. Це означає, що такі люди мають здатність розрізняти потреби двох культурних груп, з якими вони спілкуються через ці дві окремі мови [2, с. 96–107]. Саме тому, у двомовних людей є підстави припускати, що вони повинні бути відмінними міжкультурними комунікаторами.

Але це не виключає існування випадків, коли білінгви не мають домінуючої однієї мови серед двох засвоєних ними у ранньому дитинстві. У такому разі, у них можуть виникати труднощі з національною самоідентифікацією і вони не можуть визначитися з тим, представниками якої конкретної нації вони вважаються. Проте за умови гармонійного розвитку соціуму, подібних труднощів у свідомості мовців не виникає.

Таким чином, ми розглянули білінгвізм як лінгвістичний фактор, що впливає на розвиток сучасних національних мовних картин світу. Ми визначили, що залежно від обставин, за яких відбувається засвоєння іноземної мови, він [білінгвізм] по-різному впливає на національну мовну картину як кожної окремої людини, так і цілого етносу. У наш час, в умовах глобалізації, актуальність розглянутої проблеми зростає і породжує нові питання навколо явища бі/полілінгвізму, тому можливість проведення подальших досліджень є перспективною.

Список використаних джерел

1. Білінгвізм як мовне та соціальне явище. URL: <https://old.libr.dp.ua/site-libr/?idm=1&idp=168&ida=1144> (дата звернення: 18.04.2021).
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие. *Новое в лингвистике*. Вып. VI. Языковые контакты. М.: 1972. 134 с.
3. Забеліна Н. Щ. Про білінгвізм. *Теорія мови і міжкультурна комунікація*. 2007. № 2. 2 с.
4. Лурія О. Р. Мова і свідомість. М.: Педагогіка, 2007. 336 с.
5. Цветкова Т. К. Проблемы сознания в контексте обучения иностранному языку. *Вопросы психологии*. Москва, 2001. № 4.
6. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 428 с.